

valnih jezikoslovcih kot tudi sodobnemu mednarodnemu profilu (ali profilom) znanstvenega jezikoslovca. Da bi to dosegel, bo moral slavistični oddelek najti vso možno podporo ne le v okviru filozofske fakultete, temveč posebno tudi pri naših oblasteh. Te bi s svojo finančno politiko gotovo morale podpirati zlasti razvoj slovensko narodno pomembnih strok in znanosti. Da med temi je slovenski jezik, menda nikomur ne bo treba šele dokazovati.*

Zapiski, ocene in poročila

ČEŠKO-SLOVENSKI SLOVAR FRANA BRADAČA*

Leta 1967 je bila natisnjena druga, predelana izdaja Češko-slovenskega slovarja. Hvaležnost za to izdajateljsko dejanje morda vendar dovoljuje tudi pomisleke in nekaj pripomb o filološki strani tega dela.

Prva izdaja Bradačevega slovarja je izšla v Ljubljani leta 1929. Ta slovar je bil po obsegu bistveno manjši (315 str.), sestavljen po razmeroma starejših virih, kakor jih navaja avtor sam (*J. Štěpán, Nový kapesní slovník češkoněmecký 1909, J. F. Sumavský, Českoněmecký slovník, 1851, A. Zavadil, Česko slovinský slovník, Dr. J. Herzer a Vojt. Prach, Česko německý slovník, 1916*) in na podlagi lastnih avtorjevih opomb pri prevodih iz češčine.

Pri razširitvi in predelavi te prve izdaje slovarja si je Fran Bradač očitno vzel za podlago razlagalni slovar *Františka Trávníčka Slovník jazyka českého*, četrta, predelana izdaja iz leta 1952. O tem nam priča ne le izbira gesel, temveč pogosto tudi posamezni frazeološki primeri, in sicer ne le običajni, kot npr. *šlapat komu na paty* — komu na prste gledati (552, T 1503), *šlapat si na jazyk* — žužnjati, nejasno govoriti (552, T 1503), *koukati jako sova z nudlí* — čemerno, grdo gledati (520, T 1432), temveč tudi iz starejše frazeologije: *jsem tomu rád* — veseli me (451, T. 1303), *uříznouti* (prav: *uříznouti*) *si kšandu* — osramotiti se (156, T 784), *šlapat si na rozum* — neumno govoriti (ravnat) (552, T 1503) in dandanašnje nerabljene: *být jako racochejl, mít hlavu jako racochejl* — imeti razkuštrane lase (451, T 1302), *nikomu ani cek* — nikomur niti »mu« (31, T 137) in dr. Podobno so tudi razlage nekaterih besed prevodi Trávníčkovih razlag, npr. *radiovka* — *placatá čepice, baret* — ploščata čepica, baret (451, T 1304), *mít na kahánku* — *být ve velikém nebezpečí, blížek smrti* — biti v veliki nevarnosti, biti blizu smrti (125, T 614), *ramenář* — *obojetník, člověk držící s oběma protivními stranami* — obojak, človek ki drži z obema nasprotnima strankama (452, T 1307), *kafenda* — *žena pijící ráda kávu, kaičkářka* — ženska, ki rada kavo pije (»kofetarica«) (125, T 613), *rabicová zeď* — *zdrátěné síť a omítnutá* — ometan zid iz žične mreže (451, T 1302).

Vendar ima razlagalni slovar docela drugo funkcijo kot dvojezični. V razlagalni slovar gredo tudi pokrajinski izrazi, ki jih tudi izobraženi Čeh na splošno ne pozna, s katerimi se sreča enkrat, dvakrat v življenju in jih seveda vidi v slovarju. Zaradi tega je F. Trávníček

* Pripombe k razpravi: str. 76: namesto *Učni programi* je prav... načrti; str. 82: 6. in 7. odstavek (ta se nadaljuje na str. 83) se nanaša na podiplomski študij (opozorilo F. Jakopina); str. 118: namesto *Valentina Orožen beri Martina...*; v razpravi se ne upošteva demonstratorji.

* *Fran Bradač: Češko-slovenski slovar, Češko-slovinský slovník, Ljubljana 1967, str. 738.*

níček uvrstil v svoj slovar tudi zastarele besede, arhaične (starinske), narečne, ljudske, redke, posamične in vulgarne (prostaške), seveda pa jih zaznamuje z zvezdico, navaja stilno obarvanost, ekspresivnost, pri starejših ali malo rabljenih besedah pogosto tudi avtorja, pri katerem se taka beseda najde.

Dvojezični slovar, ki naj pomaga razumeti tuja pisana in govorjena besedila, pa ima seveda druge naloge; iz tega pa bi moral izhajati tudi drugačen pristop h gradivu. Fran Bradač je v svoj slovar sprejel velik del Trávníčkovih gesel, vendar brez kakršnihkoli pripomb o stilu in pogostnosti ali starosti besede. S tem je precej zmanjšal možnost praktičnega izkoristka slovarja, ki je sicer dober pomočnik pri branju in pri starejšem klasičnem slovstvu, ni ga pa mogoče uporabiti kot priročnik za aktivno obvladanje današnje češčine.

Brez kakršnihkoli oznak so druga poleg druge razvrščene besede sodobnega knjižnega jezika, ostarele besede, starinske in narečne. Poleg današnjega *jméno* — ime je tudi arhaično *jmě* — ime (124, T 603 kazalka na *jméno*), *junák* — junak; vitez; mladenič in danes že redko ali zastarelo *jonák* — junak, mladenič, *jun* — mladenič, *junec* — junec, junak in *junoš* — mladenič (124, T 607). Podobno je poleg gesla *pradlena* brez kakršnekoli pripombe navedeno tudi staro *pradlí* (oboje navedeno kot perica) (387, T 1231), starejši *oul* — ulj (315, T ne navaja) poleg današnjega *úl* — panj (587, T 1598), *šanda* (546, T 1489) s kazalko na *kšanda* — obramnica; hlačnik, naramnica (156, T 784) koleg knjižnega *šle* — naramnice, hlačniki (552, T 1503). Podobno tudi pogovorno *rajče* — paradiznik (452, T 1306) poleg knjižnega *rajské jablko* — rajsko jabolko, paradiznik (452, T 1306), splošno pogovorno *rajtky* je prevedeno »jahalne hlače« (452, T 1306), knjižnega naziva »jezdecké kalhoty« pa prav tako kot pri Trávníčku ni.

V slovarju Frana Bradača so brez oznake tudi češki izrazi, ki so čisto narečni, npr. *obleč* — obleka, *oblečka* — ženska spodnja obleka (265, T 1056), *okál* — veliko okno (294, T 1084), *žuchla* — blebetač (738, T 1798), *žuchlati* — blebetati (738, T 1798), *žvachel* — žveček (738, T 1798), *krdel* — krdelo, čreda; množica (150, T 757) in drugo.

Podobno tudi izrazi, ki jih Trávníček označuje kot zastarele, npr. *pivodus* — pivski bratec (331, T 1161), *žoldán* — sultan in *žoldánka* — sultanova žena (738, T 1797), *caltá*, *plochý koláč*, *placka*, *vánožka* — povalnik, ploščat kolač; pastila, kroglica (v zdravilstvu); sladkorček (30, T 133), *lelík* — spleten las, kita (167, T 830), *lemeš* — lemež (pri plugu) (167, T 830) in še drugi.

V nekaterih primerih so kot gesla navedene ekspresivne besede ali besede iz splošnega pogovornega jezika, knjižna beseda pa ne — očitno zaradi tega, ker je taka beseda tujega izvora in jo ima v isti podobi tudi slovenščina. Pri človeku pa, ki ne zna dobro češko, mora nastati vtis, da v češčini take mednarodne besede ni, da v njej obstajajo samo češke besede. Tako npr. ni uvrščena beseda *raketa* (T 1306), ampak samo splošno pogovorno češko *rachejtle* — raketa (451, T 1305) in zastarela *rachomejtle* — raketa (451, T 1305). Ni gesla *auto* (T 35), ampak samo splošno češko pogovorno *auták* (pravilno z mehkim *t*) — avto, in danes nerabljeno *autas* (z meh. *t*) — avto (3, T 35).

Tudi prevod pogosto ne zajame stilne obarvanosti posameznih besed; npr. v geslu *káča* (125, T 611) je poleg pomena »vrtavka, volk« (otroška igrača) tudi ekspresivni »bas (gosli)« in »nedobitna blagajna«; ni pa povedano, da se beseda *káča* v tem pomenu pojavlja le v žargonu zločincev (T ima pripombo »v latovščini«). Knjižnega izraza *nedobytná pokladna* pa v slovarju sploh ni. Podobno je tudi ekspresivni *kaíták* preveden z nevtralnimi »lonec za kavo« (125, T 613) itd. Ekspresivnost izgublja tudi frazeologizmi

posel boží — blisk (369, T 1213), *jíti do prčic* — mir dati (391, T 1239) in še drugi. Podobno so tudi češki narečni in zastareli izrazi zelo pogosto prevedeni z izrazi današnje knjižne slovenščine.

F. Bradač, razume se, ne navaja vsega, kar je v Trávníčkovem slovarju; iz bogatega gradiva izbira, vendar ne zmeraj res najbolj posrečeno. Npr. v geslu *šept* — (547, T 1492) navaja poleg drugega neobičajno *šeptmý* — pošepetan (T zaznamuje *), v nasprotju s Trávníčkovim slovarjem dodaja še nerabljen samostalnik *šepťáč* in *šepťák* — »šepetač, šepetalec«, izpušča pa splošno pogovorno *šeptanda* (T 1492). Podobno je med gesla sprejeto nerabljena *kařenda* (125, T 613) — ženska, ki rada kavo pije (»kofetarica«), izpuščeno pa je splošno *kařař* (T 613) in podobno.

Čeprav naj bi slovar obsegal — po avtorjevem predgovoru — tudi izraze današnjega govornega jezika, se ti v bistvu skoraj ne navajajo. Toda prav govorni jezik dela tujcem precejšnje težave, posebno če ne živijo v češkem okolju. Zakaj običajni govorni jezik je na večini ozemlja Čehov ostala splošnopogovorna češčina, ki se od knjižnega jezika razlikuje ne le po glasoslovnih (*ý-ej, é-i, protetični v-*, redko *ú-ou* na začetku besede) in oblikoslovnih spremembah, temveč ima tudi precejšnjo količino izrazov in frazeologizmov, ki jih v knjižnem jeziku ni. Ker pa se neknjižna sredstva zmeraj bolj uveljavljajo tudi v dramah, v filmu, v prozi, pa tudi v pesmih, potrebuje tujec pomoči tudi tukaj. Slovar bi mu moral pomagati dešifrirati tudi dialog govornega jezika, npr.: *Máš prachy? Ne, jsem švorc* (= Maš kaj špage? Ne, sem suh). Knjižno: *Imáš denar? Ne nimam ga.* Glede tega pa Frana Bradača slovar žal ne pomaga. Na str. 387 npr. sicer najdemo izraze *pracháč* in *prachař* ter neobičajno in v Trávníčku navedeno *prachař* in *prachánik* (pravilno *prachárník*) — prevod »bogataš« spet ne podaja ekspresivnosti teh izrazov — ni pa navedena osnovna beseda, iz katere so ti izrazi napravljeni, tj. samostalnik iz splošne pogovorne češčine *prachy* (T 1233). Podobno so tudi v geslu *pásek* (324 T 1236) navedeni pomeni »pas /ček/; progá, trak, plasa« in celo tudi sploh nerabljeno *pásek na krk* — ovratnica (T ne navaja), manjka pa tam dandanašnji splošnopogovorni *pasek* v pomenu »moderno in opazno oblečeni mladenič«, včasih tudi »huligan« (česar pa ne navaja niti Trávníčkov slovar).

V Bradačevem slovarju pa je vrsta izrazov, ki jih v današnji češčini ni in ki jih ne navaja niti Trávníčkov slovar niti prva izdaja tega slovarja (Váša-Trávníček, 1937), pa tudi ne najnovejši Slovar češkega knjižnega jezika, ki ga v našem času izdaja Zavod za češki jezik Češkoslovaške akademije znanosti. Vrste teh besed ni najti niti v 1. izdaji Bradačevega slovarja. To so npr. izrazi *sovač* — sovji samec, *sovka* — mlada sova, adj. *sovový* /poleg splošnega *soví*/ — sovji (520), *opravdovati* — resnico potrjevati (304), *přematenost* — napačnost, nesmiselnost, (402), *přemluvač* in *přemluvitel* — pregovarjalec (402), *radodajný* in *radodárný* — svetovalen (451), *radomluvný* — zgovoren, ki rad govori (451), *radospal* — zaspanec (451), *ceckati* — sesati, cizati (31), *cecní* — sesalen, prsen (31), *požádač* — prosilec, zahtevalec (386), *kadout* — šušmar, mazač (125), *kadidelník* — prodajalec kadila (125) idr. V to skupino spadajo tudi izrazi, ki jih ni v zgoraj navedenih slovarjih in jih je Bradač prevzel iz 1. izdaje svojega slovarja, npr. *žžený* — žgan (378), *žživý* — žgoč, paleč (738), *lehkozbrojný* — lahko oborožen (166), *lehkoživý* — lahkoživ (166), *napadáč* — napadalec (216), *napadlivý* — pozornost zbujujoč (216), *lebosloví* — lobanjeslovje (822), *lebozpytec* — lobanjeslovec (822) in drugi.

Med izdelavo slovarja je avtor do neke mere spremenil način obdelave gesel, v končni redakciji pa gesel ni poenotil. Kot samostojna gesla so navedeni npr. *abeceda, abecedář, abecední, abecedně* (1), *bahenka, bahenní, baheník, bahna, bahnáč, bahnatý, bahněti, bahní, bahnice, bahník, bahnina, bahnisko, bahnití se, bahnitý, bahno, bahnovina, bahnovitý* (5), v isto geslo pa so uvrščeni npr. *váh-a, -ač, -ání, -ati, avě, -avec, -avost, -avý, -ový* (609).

Avtor slovarja bi bil tudi moral pregledati nova pravila češkega pravopisa, ki so v veljavi že od leta 1958 in se po njih piše npr. *sirup*, ne pa *syrup*; z enim, ne z dvema s se pišejo *sací*, *savec*, *sutiny* (528), in drugo. Izrečnih napak je v slovarju sorazmerno zelo malo; tako npr. ni samostalnika *cavyk* — hrup, vrišč, prepir (31), ampak samo množinsko *cavyky* (T 136), ki je pa tudi navedeno v geslu; očitno tiskovna napaka je *plyně* (337) z enim namesto z dvema *n*, *strumek* (s krožcem na *u*) (610) namesto *stromek* in podobno. Napačno zaznamovanje samoglasniških dolžin je sorazmerno redko.

Kaj nam te pripombe povedo o slovarniški praksi in s tem o eventualni novi izdaji tega češko-slovenskega slovarja?

Zastarelih, malo rabljenih ali narečnih besed je v slovarju Frana Bradača čezmerno veliko (prim. npr. str. 30—31, gesla *cabiti* do *cejkati*), iz Trávníčkovega slovarja bi bilo treba izbirati bolj kritično, z večjim upoštevanjem »današnjem« (podčrtala F. B.) knjižne in govorne češčine — kakor to sicer pravi v predgovoru avtor sam.

Je pa treba povedati, da v izbiri gesel ta slovensko-češki slovar ni izjema. Drugače dober češko-bolgarski slovar Cvetane Romanské, posebno njena 3. izdaja iz leta 1961, je prav tako pod vplivom slovarja Váša-Trávníčka poln narečnih, krajevnih in zastarelih besed, ki jih na Češkem in Moravskem poznajo samo poznavalci stare češčine ali dialektologije. Prednost tega slovarja pa je, da dosledno navaja stilistične oznake in pripombe o starosti posameznih besed in o tem, kje se pojavljajo.

Trávníčkov slovar obsega tudi razmeroma le majhno količino izrazov današnje splošne pogovorne češčine — toda to ni čudno, saj je bila večina njegovega gradiva zbrana pred več kot 40 leti in torej danes po malem že zastareva. Med drugimi strokami pa tudi slovaropisje (leksikografija) dosega novo stopnjo; dela z veliko zanesljiveje zbranim gradivom in lahko na podlagi bogatih virov presojuje tudi pogostnost posameznih izrazov. Poleg tega mislim, da je prav v češkem — tudi prevodnem slovarju — nujno navajati vsaj najosnovnejše pripombe o stilistični uvrščenosti besed (knjižni, govorni, arhaični, zastareli, narečni), včasih tudi o pogostnosti in starosti besed, kar je nujno zlasti tedaj, če naj bo slovar tudi nekako pomagalo za prevajalca; sedaj prevodi posameznih gesel Bradačevega slovarja sicer ohranjajo predmetno vrednost češkega besedja, manj pa njegovo stilistično kakovost.

Čeprav sem se namerno omejila zlasti na pomanjkljivosti Češko-slovenskega slovarja dr. Frana Bradača, ni mogoče prezreti tudi njegovega velikega pomena; ta je zlasti v precejšnjem obsegu dela, v splošno dobrih prevodih, pa še v tem, da brezdvomno precej prispeva k našemu vzajemnemu zblizanju. Le da bi se njegova naslednja izdaja morala bolj prilagoditi današnjemu stanju češčine; s tem bo njegova vrednost še narasla.

Ludmila Novakova
Filozofska fakulteta Praga

SLOVSTVENA ZGODOVINA NA KONGRESU JUGOSLOVANSKIH SLAVISTOV V BUDVI (od 5. — 11. oktobra 1969)

Razpravljanju o literarnozgodovinskih vprašanjih sta bila namenjena drugi in četrti dan kongresa. Osrednja tema prvega dne je bila metodologija slovstvene zgodovine, drugega pa jugoslovanska slovstva, njihovo mesto v evropski književnosti, stiki naših slovstev z evropskimi ter medsebojni vplivi.

Glavni referent prvega dne je bil Ivo Franješ iz Zagreba: O metodologiji slovstvene zgodovine (s posebnim ozirom na hrvatsko). Uvodoma si je zastavil dve vprašanji: 1. Ali ima naše slovstvo in njegova zgodovina poleg ožjega narodnega pomena še kako splošno in ali je preučevanje naših slovstev samo kulturnozgodovinski napor ali pa lahko daje tudi znanstveno in estetsko zadovoljstvo? 2. Ali lahko slovstvena teorija, zgrajena na takih malih književnostih s svojim prispevkom obogati splošno teorijo književnosti? Ali lahko pridemo do še tako skromnih rezultatov, ki jih lahko damo samo mi?